

BROCKES A OSVÍCENSKÝ HAMBURG

Jak se dozvídáme z Brockesovy „Autobiografie“, ⁶¹ strávil tento syn zámožného hamburského obchodníka mládí nejen na předních německých univerzitách, nýbrž i na vzdělávacích cestách po Evropě. V labské metropoli absolvoval prestižní školy Johanneum a Akademické gymnázium, zde mj. jako žák Reimarova budoucího tchána, proslulého klasického filologa Johanna Alberta Fabricia, ⁶² a už předtím soukromě Reimarova otce Nicolause. V letech 1702–1704 podnikl cesty po Německu, Beneluxu, Francii a zejména Itálii. Při své vůbec první cestě roku 1698 navštívil také Prahu. Brockes studoval práva a filosofii na nově (1694) založené pruské univerzitě v Halle, kde byl mj. posluchačem Christiana Thomasia, a roku 1704 získal v Leidenu licenciát práv. ⁶³

⁶¹ K dobovému životopisnému a bibliografickému portrétu Brockese a dalších osobností Hamburgu, o nichž uslyšíme, viz Thiess, Johann Otto. *Versuch einer Gelehrten-geschichte von Hamburg*. (2 sv.) Hamburg: Herold, 1783.

⁶² Srov. o něm též BW IV, s. 41.

⁶³ Podobně jako později ve Štrasburku Goethe, s nímž existuje také ta podobnost, že i Brockes – roku 1702 – absolvoval právnickou praxi při říšském soudu ve Wetzlaru.

Díky majetku, jež zdědil po svém otci, který zemřel roku 1694, není Brockes nucen se namáhavě živit, naopak jsou mu dány podmínky pro to, aby rozvíjel vzdělání, jež se mu dostalo, s nezvyklou svobodou sociální i duchovní. Druhá cesta jej vedla ke studiu v Halle a směřovala k zájmům uměleckým, kromě literatury také k výtvarnému a hudebnímu umění. Byla to zřejmě tato výhodná konstelace finančního zázemí, specifického liberálně občanského, intelektuálního a obchodního prostředí hamburské městské republiky a znalostí a osobních zkušeností z cest po Evropě, co Brockese vedlo k profilaci, ve kterou se zformovalo nové duchovní a občanské vědomí reprezentativní právě pro Hamburg: město v té době s největším počtem obyvatel na území dnešního Německa,⁶⁴ město hospodářsky mocné, a přitom s odlišnou tradicí i tvářností než místními šlechtici „shora“ řízená rezidenční města německých zemí.

Demokratická tendence k samosprávě, na duchovní úrovni se pojící s antidogmatismem, došla výrazu v iniciativách, jež specificky spojily kulturní, duchovní, literární (jazykovou)

⁶⁴ V polovině 18. století téměř 100 000, dvojnásobek oproti polovině 17. století, ale to již s Hamburgem srovnal krok a nakonec jej předstihl mohutně rostoucí Berlín. K široce pojatým dobovým obrazům Hamburgu srov. Griesheim, Christian Ludwig von. *Die Stadt Hamburg nach ihrem politischen, oeconomicischen und sittlichen Zustande entworfen*. Schleswig: Wilhelm Drese, 1759, či Heß, Jonas Ludwig von. *Hamburg topographisch, politisch und historisch beschrieben*. (3 sv.) Hamburg: auf Kosten des Verfassers, 1787–1792. Literaturu o městech, kombinující faktografické a cestopisné prvky a v líčení reálií novátorsky syntetizující různé vrstvy reality (politika, společnost, hospodářství, kultura, umění, mravy ad.), v něčem podivuhodně předjímající moderní historiografické tematizace (*spatial turn*, sociální dějiny, mikrohistorie ad.), rozvíjel berlínský osvícenec Friedrich Nicolai ve svých rozsáhlých spisech *Beschreibung einer Reise durch Deutschland und die Schweiz im Jahre 1781* (1783–1796, 12 sv.), *Beschreibung der königlichen Residenzstädte Berlin und Potsdam* (1769), *Nachricht von den Baumeistern, Bildhauern, Kupferstechern, Malern, Stukkaturern, und andern Künstlern welche vom dreyzehnten Jahrhunderte bis jetzt in und um Berlin sich aufgehalten haben und deren Kunstwerke zum Theil dasselbst noch vorhanden sind* (1786; tato díla vyšla v různých reedicích a rozšířených vícesvazkových verzích).

a občanskou emancipaci pod vlajkou pokroku, přispívajícího jedinci stejně jako celku („vlasti“), jednomu skrze druhé. Mimo jiné ve spolupráci s Fabriciem Brockes spoluzakládá „Německou společnost pro péči o německou řeč a literaturu“ (*Deutsch-übende Gesellschaft zur Pflege der deutschen Sprache und Literatur*), která existuje v letech 1715–1717 a na niž naváže roku 1724 založená „Patriotická společnost“ (*Patriotische Gesellschaft*), jejíhož založení se Brockes opět účastní. Tato společnost vydává v letech 1724–1726 po Thomasiově vzoru morální týdeník *Der Patriot*, v němž Brockes hojně publikuje.⁶⁵ V roce 1721 vychází první díl „Pozemského potěšení v Bohu“, který se do Brockesovy smrti dočká šesti nových vydání, a patří tak k nejúspěšnějším německým básnickým dílům 18. století. V letech 1727 a 1728 následují druhý a třetí svazek. V roce 1720 se Brockes stává senátorem, tj. členem rady („senátu“) města Hamburgu,⁶⁶

⁶⁵ Viz BWI, s. 423–493. Viz jinak zejména reedici: Martens, Wolfgang (ed.). *Der Patriot. Nach der Originalausgabe Hamburg 1724–26 in drei Textbänden und einem Kommentarband*. (4 sv.) Berlin: De Gruyter, 1969–1984.

⁶⁶ Hamburskou městskou radu tvořilo 24 senátorů či radních (*Ratsherren*) a v jejím čele stála čtveřice starostů (*Bürgermeister*), k nim se přidávali čtyři „syndikové“ a čtyři „sekretáři“. Členství v radě bylo vyhrazeno právníkům a obchodníkům. Svě samosprávné orgány („kolegia“) mělo i měšťanstvo. O hamburském městském zřízení a občanském a kulturním životě v epoše osvícenství viz práce Franklina Kopitzsche, zejména dnes již klasické *Grundzüge einer Sozialgeschichte der Aufklärung in Hamburg und Altona*. (2 sv.) Hamburg: Hans Christians Verlag, 1982, dále Stephan, Inge a Hans-Gerd Winter (eds.). *Hamburg im Zeitalter der Aufklärung*. Hamburg: Dietrich Reimer, 1989; Loose, Hans-Dieter (ed.). *Gelehrte in Hamburg im 18. und 19. Jahrhundert*. Hamburg: Christians, 1976; Krieger, Martin. *Patriotismus in Hamburg. Identitätsbildung im Zeitalter der Frühaufklärung*. Köln: Böhlau, 2008; nově široce založenou kolektivní monografii Steiger, Johann Anselm a Sandra Richter (eds.). *Hamburg. Eine Metropolregion zwischen Früher Neuzeit und Aufklärung*. Berlin: Akademie-Verlag, 2012 (na základě mezinárodní konference konané na hamburské univerzitě v roce 2009). Viz také Bolland, Jürgen. *Senat und Bürgertum. Über das Verhältnis zwischen Bürger und Stadtregiment im alten Hamburg*. Hamburg: Verein für Hamburgische Geschichte, 1954; týž. *Die Hamburgische Bürgerschaft in alter und neuer Zeit*. Tamtéž, 1959; Whaley, Joachim. *Religiöse Toleranz und sozialer Wandel in Hamburg 1529–1819*. Hamburg: Wittig, 1992; či Bergeest, Michael. *Bildung*

v letech 1735–1741 působí jako zástupce hamburské správy („Amtmann“) v Ritzbüttelu (dnes část Cuxhavenu). Bydlel zde na zámečku vyhrazeném pro hamburské správní úředníky a řídil z něj obec, která měla pro Hamburg strategický význam jako strážce ústí Labe do Severního moře. Trpěl na tomto místě nicméně osamělostí, odtržeností od intelektuálních přátel, s nimiž se stýkal v Hamburгу, jakkoli odešel právě s jistou únavou společenským životem a touhou po životě v přírodě. Spojení

zwischen Commerz und Emanzipation. Erwachsenenbildung in der Hamburger Region des 18. und 19. Jahrhunderts. Münster, New York: Waxmann, 1995. Jako referenční moderní souhrnný obraz dějin Hamburгу viz Jochmann, Werner a Hans-Dieter Loose (eds.). *Hamburg. Geschichte der Stadt und ihrer Bewohner.* (2 sv.) Hamburg: Hoffmann und Campe, 1982, 1986. Viz také Kleßmann, Eckart. *Geschichte der Stadt Hamburg.* Hamburg: Hoffmann und Campe, 1981; Bracker, Jörgen. *Hamburg: von den Anfängen bis zur Gegenwart. Wendemarken einer Stadtgeschichte.* Hamburg: Kabel, 1987; Krieger, Martin. *Geschichte Hamburgs.* München: C. H. Beck, 2006. K přehledu hamburských literátů viz starou, ale množstvím a spolehlivostí informací stále platnou edici *Lexikon der hamburgischen Schriftsteller bis zur Gegenwart.* (8 sv.) Ed. Hans Schröder et al. Hamburg: Perthes-Besser u. Mauke, 1851–1883. Ze starší literatury viz vynikající práce Ernsta Findera *Hamburgisches Bürgertum in der Vergangenheit.* Hamburg: Friederichsen, de Gruyter & Company, 1930, či *Die Vierlande. Beiträge zur Geschichte, Landes- und Volkskunde Niedersachsens.* (2 sv.) Hamburg: Hartung, 1922, a Ernsta Baasche *Der Einfluß des Handels auf das Geistesleben Hamburgs.* Leipzig: Duncker & Humblot, 1909, (ed.) *Quellen zur Geschichte von Hamburgs Handel und Schifffahrt im 17., 18. und 19. Jahrhundert.* Hamburg: Gräfe & Sillem, 1910, či *Geschichte des Hamburgischen Zeitungswesens von den Anfängen bis 1914.* Hamburg: Friederichsen, de Gruyter & Company, 1930. Jako orgán bádání o hamburských dějinách viz *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte*, vycházející od roku 1841 (Verein für Hamburgische Geschichte založen 1839). Velké úctě se těší dílo historika Percyho Ernsta Schramma, k Hamburгу *Neun Generationen. Dreihundert Jahre deutscher „Kulturgeschichte“ im Lichte der Schicksale einer Hamburger Bürgerfamilie (1648–1948).* (2 sv., Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963, 1964), *Gewinn und Verlust. Die Geschichte der Hamburger Senatorenfamilien Jencquel und Luis (16. bis 19. Jahrhundert).* Zwei Beispiele für den wirtschaftlichen und sozialen Wandel in Norddeutschland (Hamburg: Christians, 1969), či *Hamburg: ein Sonderfall in der Geschichte Deutschlands. Festvortrag anlässlich der 125-Jahrfeier des Vereins für Hamburgische Geschichte* (Hamburg: Christians, 1964). K přehledu historiografického bádání o Hamburгу srov. Grolle, Joist. *Hamburg und seine Historiker.*

mezi oběma městy bylo tehdy obtížné, znamenalo tři dny cesty nevstřícným terénem.⁶⁷ V roce 1740 měl Brockese v Ritzebüttelu navštívit (a vinou onemocnění se na několik měsíců zdržet) jeho hamburský přítel Hermann Samuel Reimarus.⁶⁸ Tady vzniká šestý a sedmý díl „Pozemského potěšení v Bohu“. Poslední léta po návratu do Hamburгу jsou dobou Brockesova vdoveckého stáří, kdy ještě nicméně vykonává několik úřadů. V roce 1714 se Brockes oženil s dcerou jiné bohaté hamburské obchodnické rodiny Annou Ilsabe Lehmann (1693–1736), vzdělanou a krásnou, kterou velmi miloval a s níž měl dvanáct dětí. Její smrt brzy po přesídlení do Ritzebüttelu zkalila místní pobyt a zvýraznila jeho nedostatky. Už díky otcovskému dědictví se Brockes nemusel zvláště starat o svou existenci, po návratu ze studií a cest do Hamburгу vyvíjel aktivitu směrem k upevnění své společenské pozice, s níž se u něj ale od počátku pojila její kulturní profylace. Jejím nejpatrnějším výrazem se stal Brockesův iniciační podíl na založení *Teutsch-übende Gesellschaft* o desetiletí později.

V Hamburгу existovala již od roku 1643 „jazyková společnost“ *Teutschgesinnte Genossenschaft*, formálně až do roku 1705.

Hamburg: Verein für Hamburgische Geschichte, 1997. (Od téhož autora také životopis Schramma *Der Hamburger Percy Ernst Schramm: ein Historiker auf der Suche nach der Wirklichkeit*, 1989). K Altoně srov. Stahncke, Holmer. *Altona. Geschichte einer Stadt*. Hamburg: Ellert & Richter, 2014; Czech, Hans-Jörg, Vanessa Hirsch a Franklin Kopitzsch (eds.). *350 Jahre Altona: von der Verleihung der Stadtrechte bis zur Neuen Mitte (1664–2014)*. Dresden: Sandstein Verlag, 2015; ze starších publikací Ewald, Martin (ed.). *300 Jahre Altona. Beiträge zu seiner Geschichte*. Hamburg: Christians, 1964; Berlage, Hans. *Altona. Ein Stadtchicksal. Von den Anfängen bis zur Vereinigung mit Hamburg*. Hamburg: Broschek, 1937; Wichmann, Ernst Heinrich. *Geschichte Altona's*. Altona: Haendcke & Lehmkühl, 1865.

⁶⁷ Viz zejména Hindrichson, Georg. *Brockes und das Amt Ritzenbüttel 1735–1741*. (3 sešity, Wissenschaftliche Beilagen zu den Berichten über die Schuljahre 1896/97, 1897/98, 1898/99) Cuxhaven: Rauschenplat & Sohn, 1897–1899.

⁶⁸ Viz Kleßmann, Eckart. *Barthold Heinrich Brockes*. Hamburg: Ellert & Richter, 2003, s. 78.

Založil ji básník Philipp von Zesen (1619–1689) podle vzoru *Fruchtbringende Gesellschaft*, založené ve Výmaru roku 1617. Tyto společnosti, prezentující se růží a palmou („Palmenorden“ v případě *Fruchtbringende Gesellschaft*), symbolizují rozvoj kulturního vědomí, a zvláště literárního snažení v národním jazyce v barokním Německu, snahy, jimž dal na literární úrovni teoretický základ Martin Opitz svou „Knihou o německém básnictví“ (*Buch von der deutschen Poeterei*, 1624) a po něm Zesen spisem *Deutscher Helicon* (1741), v níž Opitzem vytyčená versifikační pravidla uvolnil. V případě Zesenovy společnosti přitom šlo přiměřeně hamburskému prostředí o společenství učenců, kdežto *Fruchtbringende Gesellschaft* byla záležitostí aristokratů. Jako jiný mezník bychom si mohli vzít založení „Hamburské společnosti pro podporu manufaktur, umění a řemesel“ (*Hamburgische Gesellschaft zu Beförderung der Manufacturen, Künste und Nützlichen Gewerbe*) roku 1765, která signalizuje konkretizaci a také pragmatizaci kulturních a společenských snah v době vrcholného osvícenství (viz příští kapitolu).⁶⁹ Barokní „jazykové akademie“ se v dlouhodobém

⁶⁹ Tato instituce, dnes známější pod názvem Patriotische Gesellschaft von 1765, existuje dosud jako patrně nejstarší svého druhu v Německu. Podnět k ní vyšel z okruhu přátel H. S. Reimara, zvláště od Johanna Ulricha Pauliho, a směřoval k integraci intelektuálních i praktických snah hamburských „patriotů“ za účelem podpory domácí výroby. Přímé podněty vycházely z podobných společností fungujících v Londýně a Paříži a z hospodářské krize roku 1763. Pauliho iniciativa, jejímž výsledkem se Společnost stala, byla formulována v jeho pojednání *An alle wahre Patrioten Hamburgs gerichtete Ermahnung, zur Aufrichtung einer ähnlichen Patriotischen Gesellschaft, zur Aufnahme der Handlung, der Künste, der Manufacturen und des Ackerbaues, wie die zu London und Paris ist* (1765). O něm a o založení Společnosti srov. podrobně in Kopitzsch, Franklin. *Grundzüge einer Sozialgeschichte der Aufklärung in Hamburg und Altona I.* Hamburg: Hans Christians Verlag, 1982, s. 331nn., k celkovému obrazu historie Společnosti Schambach, Sigrid. *Aus der Gegenwart die Zukunft gewinnen. Die Geschichte der Patriotischen Gesellschaft von 1765.* Hamburg: Ellert & Richter, 2004; Kowalewski, Gustav. *Geschichte der Hamburgischen Gesellschaft zur Beförderung der Künste und nützlichen Gewerbe.* Hamburg: Seippel, 1897. Souhrnně o hamburském patriotismu v 18. století Krieger, Martin.

historickém měřítku jeví jako předzvěsti obecně kulturních a společenských tendencí, jež v Brockesově době – době svého duchovního zrání – nabudou charakteru moralismu a „patriotismu“, v nichž utváření moderní občanské kultury své sociální cíle rozeznává právě na základě duchovního zarámování: nejen „patriotického“, nýbrž i náboženského.

V zakládání sociálních a hospodářských institucí pro podporu chudých vrstev obyvatel, obchodu či vědy byl Hamburg často napřed oproti vývoji v jiných německých městech a státech. Představoval obchodní centrum s jedinečným kontaktem se zahraničím, zejména se západní Evropou, a ve srovnání se zbytkem Německa vysokou úroveň občanských práv, kulturního života a společenské volnosti. Díky své koncem 17. století stále rostoucí obchodní síle a s tím internacionálnímu a liberálnímu duchu, protichůdnému vůči ulpívání na tradici v každé oblasti, tvořil jedno z center toho, co také ponese rozvoj osvícenství: více než jinde v Německu bohatého knižního a vůbec kulturního trhu. Altonu, tehdy ještě samostatnou a dánskou (od roku 1640 do roku 1864, od roku 1937 součást Hamburgu), známe z pozdějších útěků volnomyšlenkářů jako Theodor Ludwig Lau, Johann Bernhard Basedow či Johann Christian Edelman přímo jako prostředí svobody ve srovnání s tehdejší Německem mimořádné.⁷⁰ Náboženská tolerance a migrace

Patriotismus in Hamburg. Identitätsbildung im Zeitalter der Frühaufklärung. Köln: Böhlau, 2008.

⁷⁰ Srov. také knihu Stefana Winkleho *Die heimlichen Spinozisten in Altona und der Spinozastreit.* Hamburg: Verein für Hamburgische Geschichte, 1988. Na jaře 1850 do Altony jako soukromý učitel z Prahy odešel i český filosof Augustin Smetana (1814–1851), poté, co byl exkomunikován z katolické církve. Již v prosinci 1850 se vrátil do Prahy s tuberkulózou a v lednu 1851 zemřel, uštván především církevními představenými. V Hamburgu stihl vydat své vrcholné dílo *Die Katastrophe oder Ausgang der Geschichte der Philosophie* (Hoffmann & Campe, 1850), posmrtně vyšel spis *Der Geist, sein Entstehen und Vergehen* (1865) a autobiografie *Geschichte eines Exkommunicierten* (1863).

jinde pronásledovaných jinověrců zde existovaly už od počátku 17. století a díky nim mj. silná židovská komunita. Symbolizoval to i podivuhodný městský erb s otevřenou městskou branou. Tato otevřenost do Altony, navíc jako přístavu, přiváděla množství ambiciózních osobností, které jinde trpěly různými omezeními, a vytvořila předpoklad pro její hospodářský růst. V Hamburgu na přelomu 17. a 18. století docházelo i v kombinaci s Altonou, jak trefně říkají editoři sborníku z konference o jeho dějinách roku 2009, k „raně novověké globalizaci“.⁷¹

Brockesův vstup do světa literatury stejně jako místní politiky je úzce svázán s kulturními poměry tehdejšího Hamburgu, tak jako ostatně celý jeho duchovní profil. Do literatury Brockes vstoupil pašijovým oratoriem „Ježíš týraný a umírající pro hříchy světa“ (*Der für die Sünde der Welt gemarterte und sterbende Jesus*, 1712), k jehož proslulosti přispěla rychle za sebou následující zhudebnění největšími severoněmeckými hudebními skladateli epochy: Reinhardem Keiserem (1712), Georgem Friedrichem Händelem (1715 nebo 1716), Georgem Philippem Telemannem (1716) a Johannem Matthesonem (1718), k nimž se roku 1720 přidal ještě Gottfried Heinrich Stölzel.⁷² Značný úspěch a opakovaná vydání, k nimž Brockes připojil i nové vlastní básně, zažil i jeho marinovský překlad (*Verdeutschter Bethlehemitischer Kinder-Mord des Ritters Marino*, 1715). Roku 1721 následuje první svazek „Pozemského potěšení v Bohu“ (*Irdisches Vergnügen in Gott*). *Teutschübende Gesellschaft*, existující po dobu tří let, založil Brockes v lednu 1715 ve spolupráci s básníkem Johannem Ulrichem

⁷¹ Steiger, Johann Anselm a Sandra Richter (eds.). *Hamburg. Eine Metropolregion zwischen Früher Neuzeit und Aufklärung*. Berlin: Akademie-Verlag, 2012, s. 6.

⁷² Srov. Frederichs, Henning. *Das Verhältnis von Text und Musik in den Brockespassionen Keisers, Händels, Telemanns und Matthesons: mit einer Einführung in ihre Entstehungs- und Rezeptionsgeschichte sowie den Bestand ihrer literarischen und musikalischen Quellen*. München, Salzburg: Musikverlag Katzbichler, 1975.

Königem a rovněž básnický aktivním učencem Michaellem Richeyem. Dále se k nim připojil zejména Richeyův kolega z Akademického gymnázia a stejně jako on klasický filolog s fyzikotheologickou filosofickou orientací Johann Albert Fabricius. Z řad této společnosti se rekrutovali také autoři velké antologie hamburských básníků *Poesie der Nieder-Sachsen*, editované ještě velmi mladým Christianem Friedrichem Weichmannem.⁷³ K autorům největšího množství básní patřili po Weichmannovi samém Brockes, Richey a Matthäus Arnold Wilckens, skoro tři desítky napsal i Friedrich von Hagedorn. Některé z básní včetně Brockesových zhudebnil opět souputník těchto hamburských básníků, působící vedle svých dalších úvazků jako učitel na Johanneu, Georg Philipp Telemann.⁷⁴ Richey napsal verše pro jeho slavné světské oratorium *Hamburger Admiralitätsmusik*. Vedle *Patriota* a ještě před ním tak první svazky této antologie tvořily hlavní publikační vystoupení členů někdejší *Teutsch-übende Gesellschaft*, většina autorů nicméně ke členům nepatřila.

Brockes se pohyboval v prostředí hamburské osvětské inteligence a postavením senátora si vydobyl i společenskou prestiž, která jeho básnickému dílu propůjčovala zvláštní důstojnost. Čteme-li zmínky o „Pozemském potěšení v Bohu“ v dobové německé literatuře, nepřekvapí nás ani tak pravidelné uvádění Brockese jako ctihodného hamburského radního jako spíše způsob fungování jeho díla, to, co na něm bylo prvořadě ceněno. Tím nebyl primárně jeho apologetický rozměr, ba ten

⁷³ Její první svazek vyšel roku 1721, Weichmann po něm vydal ještě dva, poté redakci převzal Johann Peter Kohl. Poslední (pátý) svazek vyšel roku 1738.

⁷⁴ Srov. k této antologii studii Jürgena Rathjeho *Brockes Bücherkatalog als Quelle zu Hamburgs geistigem Leben im frühen 18. Jahrhundert am Beispiel der Poesie der Nieder-Sachsen* v informačně důležité edici Kemper, Hans-Georg, Uwe-K. Ketelsen a Carsten Zelle (eds.). *Barthold Heinrich Brockes (1680–1747) im Spiegel seiner Bibliothek und Bildergalerie I*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1998, s. 83–123.

dokonce jako fundament Brockesova díla ustupuje často až příliš do pozadí, nesporně kvůli samozřejmosti, jíž pravověrná zbožnost učenca a básníka, nadto úctyhodného občana, byla (ač nebyla samozřejmostí samotná tato básnická tvorba), nýbrž obsahová a formální specifičnost Brockesovy poezie, její popisování či „malování“ přírody a její volná forma se svými repetitivními a nekonečnými extenzemi k drobnostem. Zároveň musíme znát duchovní pozadí, z něž Brockesovo myšlení a básnění vyrůstalo. Tím byl fyzikotheologicky orientovaný racionalismus oplodněný moderním německým (Thomasius, Leibniz, Wolff) a západoevropským myšlením (britský deismus a novoplatonismus, částečně raný francouzský materialismus či skepticismus a specificky spinozismus) a v oblasti básnické tvorby poetika pozdního německého a evropského baroka, francouzského klasicismu a anglické nábožensko-přírodní poezie (Thomson, Pope). Impulzy těchto kulturních proudů Brockes díky svým cestovatelským zkušenostem, stále prohlubovaným znalostem a kontaktům bohatě vstřebával a je třeba ho vnímat jako učenca, který své básnické dílo tvořil na tomto vzdělanostním a společenském základě. Samo toto propojení moderně vzdělaného člověka, zastávajícího přitom klasické (křesťanské) hodnoty, a vyjadřujícího je *básnický*, bylo velmi důležité. K centrálním postavám hamburské osvícenské inteligence, které vynikaly přímo polyhistorickým záběrem, jazykovou kompetencí a otevřeností novým podnětům zejména z anglického prostředí,⁷⁵ patřili zmínění klasičtí filologové Johann Albert Fabricius (1668–1736), jeho zeť Hermann Samuel

⁷⁵ Kvůli významu podnětů britské modernosti pro Hamburg jako jejich „bránu“ do střední Evropy nazval Helmut Böhme město na Labi v názvu své knihy, srovnávající je s Frankfurtem nad Mohanem, „nejangličtější městem kontinentu“. Viz Böhme, Helmut. *Frankfurt und Hamburg. Des Deutschen Reiches Silber- und Goldloch und die allerenglichste Stadt des Kontinents*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1968.

Reimarus (1694–1768) a Michael Richey (1678–1761). Všichni tři byli Brockesovými přáteli a kromě jiného podobně jako on představovali nové společenské důsledky intelektuálního a kulturního „osvícení“, *společenskou* autoritu inteligence, která v Hamburгу díky jeho samosprávné povaze byla vyšší než ve feudálních státech Německa. O okruhu těchto hamburských učenců, jejichž dědicem byl Lessing, se právem mluví jako o hamburské raně osvícenské „republice učenců“ a lze jej označit za jednu z kolébek moderní německé občanské společnosti.

Johann Albert Fabricius se po studiích v Lipsku a ve Štrasburku stal roku 1694 asistentem hlavního pastora hamburského kostela sv. Jakuba, theologa Johanna Friedricha Mayera (1650–1712), který je znám jako jeden z hlavních představitelů místní lutherské ortodoxie. O ní jako o protikladu osvícenské racionality, otevřené moderní vědě a historické a filologické kritice, promluvíme záhy. Od roku 1699 až do své smrti Fabricius působil jako profesor na hamburském Akademickém gymnáziu, později nějaký čas také na latinském Johanneu.⁷⁶

⁷⁶ Gelehrtschule des Johanneums vznikla jako evangelická latinská humanistická škola roku 1529 a sídlila v bývalém klášteře sv. Jana, který stával v blízkosti současné hamburské radnice, vystavěné v novorenesančním stylu na konci 19. století. Od svého vzniku roku 1613 sdílelo s Johanneem prostory Akademické gymnázium, které roku 1883 zaniklo, kdežto Johanneum, sloužící jako jeho přípravná, existuje – samozřejmě v nesrovnatelné moderní podobě – dodnes. Od roku 1914 sídlí v městské části Winterhude. Původní Klosterkirche St. Johannis, v jejímž dvoře sídlily obě školy, byla stržena roku 1829. Nově viz reprezentativní sborníky Brietzke, Dirk, Franklin Kopitzsch a Rainer Nicolaysen (eds.). *Das Akademische Gymnasium. Bildung und Wissenschaft in Hamburg 1613–1883*. Hamburg, Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 2013; Steiger, Johann Anselm (ed.). *Das Akademische Gymnasium zu Hamburg im Kontext frühneuzeitlicher Wissenschafts- und Bildungsgeschichte*. Berlin: De Gruyter, 2017. Pro Altonu bylo klíčové akademické gymnázium Christianeum, založené roku 1738 dánským králem Kristiánem VI. a existující dodnes, ovšem ve zcela nových prostorách. V letech 1761–1767 zde jako profesor morálky působil Johann Bernhard Basedow a vypracoval některá svá stěžejní díla (zejména *Philalethie* roku 1763), v letech 1754–1757 zde studoval Heinrich Wilhelm von Gerstenberg, 1783–1785 Salomon Maimon. O Christianeu srov.